

Bilincin Kısa Devresi: Lacan'ın Ayna Evresinden Descartes'in Cogito'suna Doğru Bir Polemik

The Short Circuit of Consciousness: A Polemic from Lacan's Mirror Stage to Descartes' Cogito

ERMAN KAÇAR

Ardahan University

Received: 02.05.2023 | Accepted: 27.03.2024

Abstract: Lacan states that the mirror experience will moves us to a position in opposition to cogito-centered models of thinking. In Lacanian theory, the subject's order of being is grounded not in Cartesian consciousness, which is capable of direct self-understanding, but in the capacity of the infant, who identifies with an illusory self-image, to enroll in the Symbolic order. This study examines the relationship between the narcissistic consequences of the false image of being in the mirror experience and the solipsistic consequences of the cogito. According to Lacan, throughout the Cartesian argument, the comprehension of the corporeal world is essentially possible by demonstrating the existence of a non-deceptive God who unconditionally transmits true knowledge. On the other hand, the symbolic Other, which Lacan points to as the founder of reality beyond the imaginary, is categorically distinct from God, who is supposed to know as the guarantor of external reality. Lacan not only sees the illusion of the imaginary self as a narcissistic trap, but also finds the idea of a subject supposed to know that purports to give the imaginary self its own subjectivity at least as dangerous. Lacan's new approach to the cogito makes it possible to reconsider the imaginary short circuit in the mirror as a short circuit of consciousness in the Cartesian cogito.

Keywords: Lacan, Descartes, cogito, the mirror stage, subject supposed to know.

Giriş

Lacan'ın evvelce “felsefe aracılığıyla psikanalistlerin dogmatik yönünü kırmak” (Başer, 2017, s. 27) gayesini öne koyarak yürüttüğü düşünülen felsefe soruşturmalarından başlayarak *Lacancı özne kuramı* başlığıyla sistematize edilen felsefesine geldiğimizde, onun soruşturma izleği boyunca merkeze Freud'u koyarak çizdiği düşünce çemberinin felsefe tarihinde neleri dışarıda bırakıp neleri içine aldığı sorusunu cevaplamanın zorluğuyla karşılaşırız. Buna rağmen Lacan, esasen, özne kuramı dahilinde “ayna deneyiminin bizi, *cogito*'yu doğrudan doğruya başlangıç noktası alan her türlü felsefenin karşısında olmaya zorladığını” (Lacan, 2011, s. 143) ve “düşünüyorum, o halde varım” (Descartes, 2013, §30) biçiminde verilen Kartezyen düsturun “olmadığım yerde düşünüyorum, o halde düşünmediğim yerde varım” (Lacan, 2015, s. 126) biçiminde yeniden kurgulanabileceğini söylemektedir. Öznenin varlık biçimini, Descartes'ta gördüğümüz gibi *ben*'in kendi üzerine katlanabilme kapasitesi üzerinden değil, tam tersine benlik *algısındaki* bir “anomali” üzerinden temellendiren Lacan, *ilk bakışta* Kartezyen özneyi kategorik olarak dışlayan yeni bir özne kuramıyla sahneye çıkmış gibi görünüyor olabilir. Aslında “özneyi bir birlik olarak değil de daha çok parçalanmış ve kendisiyle özdeş olmayan bir varlık olarak takdim eden Lacan'ın, Kartezyen öz-kesinlik idealine karşı çıkışın müjdecisi olarak görülmesi yaygın bir tavidir” (Chanter, 2021, s. 37) ve sıklıkla geçerli olarak verilen bu popüler kestirim, Lacan'ın Kartezyen önermeler üzerinden özne kavramına bakışını çözümleme konusunda bir hayli işlevsizdir. Lacan'ın *cogito* ile münasebeti, öznenin *varlığa gelişi* meselesine ilişkin çok daha girift ve de özgün argümanları ihtiva eder. Lacancı ontolojide öznenin varlığı, -Öteki'nin alanında belirlenim kazanan- bir gösterenin, bir başka gösteren için özneyi temsil etmesi üzerinden ifade edilebilir ve söz konusu özne, tam da bu temsilin başarısızlığının üzerinde kurulur. Buna göre Lacan'da Öteki, “öznenen çıkıp mevcut hale gelebilen ne varsa hepsine hükmeden gösterenler zincirinin yer aldığı mahaldir” (Lacan, 2013, s. 216). Öznenin belirlenimi dilsel Öteki'ye bağlandığından onun konumu gösterene göre *ikincil* olarak verilmiş olur (Newman, 2006, s. 216) ya da başka bir deyişle öznenin gösterene referans verilmeksizin ontolojik bir karşılığı yoktur. Burada *cogito*'ya yönelik ilk güçlü itiraz karşımıza çıkmış olur; çünkü Kartezyen sistemde bilince tanınan mutlak geçerlilik, kesinlik ve saydamlık ‘geleneksel özneyi’

mutlaklaştırırken *bir dil gibi yapılanmış olan* bilinçdışı özneyi ontolojinin alanının dışına iter. Oysa tam tersine, yani “*cogito* nosyonunun tersine, özneye yalnızca dışsal gösterenler dünyası tarafından, simgesel düzen tarafından anlam verilir” (Newman, 2006, s. 216). Dolayısıyla Lacan’a göre özne, esasen anlam tarafından üretilen öznedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle ilk akla gelen soru şudur: “Anlamın öznesinin *cogito*’ya göre konumu nedir?” Anlamın ve öznenin -Lacancı ifadeyle bir nabız atımı gibi¹- ortaya çıkışı, eş zamanlı ve paradoksal olarak bilincin (Kartezyen öznenin) delinmesiyle, bilincin kendisi dışında her şeyin varlığını saçmaya indirgemesini engelleyen simgesel bir yarığın/deliğin ortaya çıkmasıyla mümkün olur. Bu yarığın eksikliğinde -ekşiğin eksikliğinde- öznenin kurulumunu engelleyen bir *kısa devre* oluşur. Denilebilir ki Lacancı kuramda geleneksel özne, “post-yapısalcılık mantığının ileri süreceği gibi bütünüyle gösterenler tarafından oluşturulduğu için değil, ama oluşturulma süreci temelden kusurlu olduğu için bozguna uğramıştır” (Newman, 2006, s. 217). Bu kusur, öznenin kendi üzerine katlanmasını imkânsız kılan ve sırf bu imkânsızlık yoluyla onun özne (bilinçdışı özne) olarak kurulmasına olanak sağlayan bir nosyondur. O halde özne, yukarıda ifade edilen *kusur* yoluyla, yani bir gösterenin başka bir gösteren için özneyi tümüyle, eksiksiz biçimde temsil edemeyişi sayesinde ortaya çıkan *anlamın* öznesidir. Simgesel ağdaki *gösterilemeyen (gösteren dışı) boşluk* sebebiyle, hiç sahip olmadığı bir şeyi yitirerek inşa olan özne, *cogito*’da olduğunun tersine, kendisi hakkında asla *ideal* bir gözlemci konumunu işgal edemeyecektir (Zupančič, 2010, s. 89, 162). İddiamız odur ki Lacancı kuramda bu ideal konum, bir yanılsama şerhiyle birlikte olmak üzere yalnızca *ayna evresindeki* çocuğa -geçici olarak- tahsis edilir. Ancak Lacan, ayna evresinde çocuğun kendisi ve yansıması arasında oluşacak bir *kısa devre* yoluyla elde ettiği yanılsamalı ben algısını simgesel düzenden (ontolojik belirlenimlerden) topolojik olarak ayırır ve bu alanı, varlık belirlenimlerinin henüz sorunlu (yanılsamalı-narsistik) biçimde yapılandığı *imgeler alanı* olarak belirler. Özne, kendisiyle çakışarak ortada bir kısa devrenin oluşmasına izin vermez; hatta “kendisiyle çakışan özne, henüz özne değildir ve bir kez özne olduğunda da

¹ Lacan, 1964 tarihli *XI. Seminer*’de öznenin belirlenim kazanışının onun yitimiyle eş zamanlı olduğunu, öznenin yittiği anda tekrar ortaya çıktığını ve ortaya çıktığı anda ise yapısal olarak yine elimizden kaçtığını ifade eder. Buradaki “nabız atımı” ifadesi söz konusu meseleyi işaret eden bir benzetme olarak kullanışlıdır.

artık kendisiyle çakışmamaktadır” (Zupančič, 2010, s.162). Görülmektedir ki, çocuğa bir ideal ego atayarak onu narsisistik bir alana taşıyan ayna deneyimi, düşünme ve varlık alanlarını -biri diğerini gerektirecek şekilde- bakış yoluyla birlikte tayin eden yapısıyla Kartezyen *cogito*'ya sürekli atıfta bulunmaktadır. Lacancı ifadelerle söylendiği takdirde “düşünüyorum öyleyse varım” ifadesindeki *ben*, kendini bir imgeyle, ideal-egoyla özdeşleştiren *sabte varlıktır*. O halde Kartezyen *cogito*'nun tek-benci sonuçlarını ayna deneyimine saplanıp kalan bir çocuğun elde edeceği narsisistik sonuçlardan ayıran tam olarak nedir? Tüm bunlardan hareketle, Lacan'ın Kartezyen *cogito* üzerine meditasyonlarını şu sorularla yeniden problematize edilebileceğini iddia ediyoruz: (i) Lacan, ayna evresinin *ben*'in işlevini şekillendirdiği ve bu sebeple de *ben*'in yanılmalı bir konum olduğu çıkarımından hareketle sözün tam manasıyla *cogito*'nun karşısında pozisyon alan bir özne kuramı mı vaat ediyor, yoksa o (ii) neredeyse Deleuzecü bir *arkadan yaklaşmayla*² Kartezyen *cogito*'yu kendi özne kuramı yararına manipüle mi ediyor ya da (iii) Lacan, filozof şapkasıyla, yapısalcılıkla post-yapısalcılık arasında kurduğu kuramsal köprüden yeni bir özne kuramını geçirebilmek için Descartes'la diyaloga girerek Kartezyen *cogito*'yu yeni baştan mı tanımlıyor? Bu çalışmada, ayna deneyimini yaşayan çocuğun bir yansıtıcı yüzey karşısında elde ettiği ideal egosunun (ya da imgesel öteki ile özdeşleşmesi sonucu sahip olduğunu düşündüğü yanılmalı-bütünlüklü ben algısının) narsisistik sonuçları ile Descartes'ın yöntemsel şüphesi ile ulaştığı *cogito*'su ve bunun solipsist sonuçları arasındaki ilişki, yukarıda verilen araştırma sorularının çizdiği çerçeve içerisinde ele alınarak tartışılacaktır.

Kartezyen Freud: Düşünüyorum, O Halde *Olmayabilirim*

Lacan'ın Kartezyen *cogito*'ya yönelik yorum ve itirazları, felsefe tarihinde artık standartlaşmış olan birçok (geçerli) sorgulamayı -*cogito*'nun sezgisel mi yoksa söylemsel mi olduğu ya da eğer Descartes'ın önermesi bir tümdengelim oluşturuyorsa söz konusu önermenin mantıksal yapısına dair

² *Arkadan yaklaşma* tabiri Lacan'ın çağdaşı olan Gilles Deleuze'e aittir. Deleuze'ün -pek çok çağdaş Fransız filozofunun da yaptığı gibi- izleğine aldığı düşünürlerden onların hiç istemeyeceği *canavarlar* yaratmaya çalıştığı bilinir: “Bir yazarın arkasına geçtiğimi ve kendisine canavarı andıran bir çocuk yaptırdığımı hayal ederdim; onun çocuğu olması çok önemli, çünkü yazarın ona söylediğim her şeyi gerçekten söylemesi gerekir” (Deleuze, 2006, s. 14).

karşımıza çıkabilecek problemler ya da ulaşılan sonuçtaki kesinliğin içeriğinde önermenin öncülünün asıl rolü ya da *cogito* önermesinin birinci tekil şahsı kullanmadan oluşturulması halinde elde edilecek sonuçların felsefi meşruiyeti gibi sorgulamaları (Kambouchner & de Buzon, 2012, s. 40)-kapsayarak aşar. Lacan ilkin *Kantçı bir çizgide* durarak, eleştirilerini düşünme edimi ile onun nesnesini eşitleyen yani “ben yalnızca kendini düşündüğünde, düşüncesinin içeriği ile nesnesi tam olarak aynıdır” (Şenkaya, 2014, s. 145) diyen sava yöneltir ancak bir farkla, bu eleştiriler sistematik olarak Freudcu kuram ile diyalog kurarak geliştirilmiştir. Bu sebeple, burada kurguladığımız polemğin Lacan’dan beslenen temel tezlerine geçmeden hemen önce, Lacan’ın Freud’dan Descartes’a doğru -her ikisini de çağa aykırı biçimde yeniden okuduğunu³ düşünecek olursak *ileriye doğru*- giderken geçtiği noktaların üzerinden hızlıca geçmek faydalı olabilir. Her şeyden önce, post-yapısalcılığın *merkezsiz öznesi* Lacan’ın değil, Freud’un bir yeniliğidir; Freud’un buradaki çağa aykırı hamleleri, Descartes’ın *cogito* merkezli öznesini -daha sonraları Lacan’ın Ötekine bağımlı biçimde açıklayacağı- bilinçdışı özneye dönüştürmekle ilgilidir (Marta, 1987, s. 52). Lacan, projesini büyük ölçüde ‘Freud’a dönüş’ sloganıyla tanımlamıştır fakat sonrasında bu sloganın -pek de şaşırtıcı olmayan- yeni bir sonuçla tamamlanması gerektiği ortaya çıkmıştır: Freud’a dönüş, Descartes’a dönüş yolundan geçmek zorundadır (Dolar, 2020, s. 14). Freud’un belini büken salt biyolojik-indirgemeci ruhbilimin ağır bagajlarına rağmen onun yükünü hafifleten modern-sonrası felsefenin esnek ve kullanışlı aparatları, Freud’dan Descartes’a çizilebilecek en kısa doğrunun koordinatlarını oluşturmaktadır. Başer’in “Freud’da olmayıp Lacan’da var olan özelliğin *felsefe* olduğu” (Başer, 2017, s. 25) şeklinde etkili olduğu kadar -dönemin Kıta Avrupası düşünüldüğünde- haklı da görülen sözüne rağmen, açıkça söyleyebiliriz ki Freud, çağdaşı Nietzsche’nin modern felsefeye indirdiği darbeleri çok yakından hisseden bir Avrupalı olarak, Descartes’ın sözlerinin rayihasını ‘modern-sonrası’ bir

³ Lacan’ın *Freud’a dönüş* sloganıyla ortaya koyduğu ezber bozan Freud yorumları genel olarak büyük tepkiyle karşılanmıştır. Kojève’in Hegelci *arzu* kavramına dair yorumlarından, Heidegger’in *ölüm ve biçlik* üzerine düşüncelerinden ya da Kant’ın *kategorik emrinden* yola çıkılarak yapılmış bir Freud okumasının Freudcu keşfi manipüle ettiğini ileri süren, hatta Lacan’ın Freudcu düşüncesi ‘felsefeyle bulandırıldığını’ ifade eden yorumcuların sayısı hiç de az değildir. Örneğin Rogozinski’ye göre “Lacan’ın Freud’a sözde geri dönüşü, bizi Freud’dan daha da uzaklaştırmaktadır” (Rogozinski, 2018, s. 71).

dünyada içine çeken ilk entelektüellerden biri olarak ele alınmalıdır. Bu koşullarda, Morris'in "Lacan'ın çoğu kez Descartes'ı okumak için Freud'u, Freud'u okumak için de Descartes'ı kullandığı" (Morris, 1988, s. 202) yönündeki düşüncesi elbette makul görünecektir. Lacan'ın yapısalcılığın sağlam ve sabit (ve de matematiksel açıdan konforlu) alanına sık sık atıf yapan post-yapısalcı kavrayışının çağdaşlarına *paradoksal* ve mantıksal pozitivistlere de *zırva* görünen tabiatının sırrını, Freud'un soluduğu modern-sonrası dönemin Kartezyen havasında bulmak pekâlâ mümkündür. O halde bilindik Lacancı "Freud'a dönüş" düşüncesi, dönemin post-Freudcularının yanında "Freud'a dönüş" ifadesinin çağrıştırdığı ortodoksluğu da sorgulayan bir tavır olduğundan (Evans, 2019, s. 119) Lacan'ın Kartezyen felsefeye dönük aykırı çıkışlarının onun Freud'a yönelik çarpıcı yorumlarıyla birlikte filizlendiği söylenebilir. Gerçekten de Lacan, Freud'un *Kartezyen çıkışı* öznesini yeniden okurken, *yalnızca dil içerisinde kurulabilen* yeni bir özne kavrayışından hareketle, özne ile toplumsal düzen arasındaki yapısal bağları açıklamaya girişmektedir. Bu açıklamalar "bir yandan Freud'a, bir yandan da Freud'un da yer yer uysal bir bağlılık göstermiş olduğu ve Lacan'ın bunu genelde Descartes'ta kişileştirdiği Avrupa felsefe geleneğine bir düzeltme" (Bowie, 2007, s. 79) görevi görürler. Ona göre Descartes'ın 'düşünüyorum, o halde varım' önermesine varış yolu, bilinçdışını araştırma yöntemimiz içinde başat bir işlevi kavrayabilmemizi sağlayan incelikli bir noktayı ihtiva eder: "Freud'un yaklaşımı Kartezyen bir yaklaşımdır ama şu anlamda; kesinliğin öznesi temelinden yola çıkar; mesele nelerden kesin emin olabileceğimizdir [...] bu amaçla yapılacak ilk şey, bilinçdışının içeriğiyle ilgili ne varsa buna delalet eden her şeyin hakkından gelmektir" (Lacan, 2013, s. 41). O halde Lacan'a kolayca teslim edilen *Kartezyen karşıtı* rozeti, kendisinin çoğu kez Descartes'ın yakınında pozisyon alarak konuştuğu düşünüldüğünde bir hayli sorunludur. Gerçekten de Lacan'ın "kimi zaman mesafeli, kutupsal kimi zamansa bir nevi sempati ve yakınlıkla tartıştığı Kartezyen özne kavramı" (Soysal, 2011, s.127) karşısındaki tavrı kategorik bir karşıtlık değil, çoğunlukla retrospektif bir değerlendirmedir; çünkü Freud'un sahneye çıkışı, Kartezyen öznenin ortaya çıkışından sonra olabilmıştır: "Freudcu kavramları anlayabilmek için çağrılanın *özne* -Kartezyen kökenli özne olduğu temelinden hareket etmek gerekir" (Lacan, 2013, s. 53).

Descartes'ın Kartezyen yöntemini kuşanan Freud'un, bu yöntemle ulaştığı sonuçların "Descartes'a rağmen" olduklarını ve Lacan'ın Descartes üzerine düşüncelerinin de çoğunlukla Freud üzerinden kırılarak yansıtıldıklarını söylemek en kaba anlamda bir düşünme hatası mıdır? Lacan, özneyi felsefeye dahil eden kişinin Freud değil, Descartes olduğunu her fırsatta vurgulasa da Freud'un bu hamlesinin öznenin konumuna dair neredeyse *Ko-pernikçi* bir yer değiştirmeye sebep olacak kadar alt üst edici olduğunun da altını çizmektedir (Lacan, 2022, s. 9). Lacan'a göre Descartes'ın yöntemiyle Freud'un yöntemi arasında bir senkron kayması bulunur ve bu farklılık, günün sonunda kategorik bir sonucu doğurur: "*Ben* diyen Descartes'ın öznesi ego düzeyine, yani düşüncelerinin 'dış gerçekliğe' karşılık geldiğine inanıp, kendini de bu düşüncelerin efendisi kabul eden bir benlik inşasına denk düşer; böyle tek boyutlu bir benlik, kendi fikirlerinin sahibi olduğuna inanır ve tereddüt etmeksizin *bence* iddiasında bulunabilir" (Fink, 2020, s. 80). İşte hem rasyonalist geleneğe dair bir jenerik hem de bilincin rasyonalizasyonuna yönelik en popüler girizgâh olarak bilinen bu tavra yönelik karşı operasyonları, Kant ve Hegel'in felsefe sahasının dışına taşıran "post-modern" müdahalenin tek kanadını Nietzsche olarak tanımlamak bu yüzden doğru değildir. Günümüzde Nietzsche'ye atfedilen *kavramsal eşyalardan* biri olan 'anti-felsefeci şapkasını' bir hayli kullanışlı bulan Lacan'ın, *ben*'den yola çıkarak Tanrı'nın ve cisimsel dünyanın kanıtlanmasına varan Kartezyen akıl yürütmeyi kendi özne kuramının temel tartışmalarından biri olarak rezerve etmesi gayet anlaşılabilir. Zira 'düşünüyorum, o halde varım' önermesinde tümüyle bilinçli olarak kurgulanan ve bu yolla bilinebileceğinden emin olunan *ben* fikri, bilinçten farklı biçimde işleyebilecek bütün zihinsel etkinlik alanlarını *biç şüphe duymadan* dışlamış olur (Sarup, 2017, s.15). Kıscası filozofun gayreti, düşünme ediminin kendisi için saydam bir edim olduğunu, düşündüğünü bilen düşüncenin nihai ölçüt ve düşüncenin özü olduğunu varsaymak olmuştur (Lacan, 2012, s. 126). O halde Descartes, kendi varlığı ile bilincini özdeşleştiren bir *kesin veriye* ulaşabilmek için *şüpheyi* kullanırken Freud, tam da Kartezyen öznenin işgal ettiği yerin gerçekliğinden ve kendiyle özdeşliğinden şüphe ederek, hatta kendi rüyalarını kendisine anlatırken bile hali hazırda kendi söylediklerinin "gerçekliğini" manipüle eden bir mekanizmanın varlığından şüphe ederek işe koyulmuştur. Başka bir deyişle Descartes, şüpheyi bilinçli düşüncenin varlığa tekabül yetini

göstermek için kullanırken Freud, hastanın kendi rüyasını anlatırken, bu rüyanın içeriğine dair tahrip edilen bölümlerin olup olmadığına dair bir *şüphyle* meşgul olarak şüpheden kesinliğe giden asimetrik bir yol keşfetmiş olur; bu kesinlik, pekala bilinçdışı bir düşünce ediminin temellendirilmesiyle ilgilidir (Dieter Gondek, 2021, s. 67). Burada dikkat çekilen nokta, pek tabii Kartezyen ego ile rüyanın -tahrip edilmiş gibi görünen- belirli öğeleri arasında oluşan gerilimdir.⁴ Lacan, özne kavrayışındaki modern-sonrası kırılmayı bizzat bu gerilimden hareketle temellendirir. Kartezyen kesinlik, bilinci “öznenin evi” olarak gösterirken artık Lacan, özneye ‘bilinçdışının alanında, evindesin’ diyebilir.

Lacan’a göre *cogito*’nun ‘bölünmez’ olduğu varsayımının tehlikeli olabilecek sonuçlarından biri de “özne de bir sorun” olarak görülen her şeyin organların (beyni de dahil ederek) işleyişindeki bir bozukluğa indirgenmesi durumudur. Freud, öznenin düşünme ediminin, kendisini doğrudan kavrayamadığı bir seviyede gerçekleştiğini göstererek, düşünceyle ilişkimiz bağlamında kendi ‘kesinliğini kanıtlayan’ düşünme ediminin arkasındaki mekanizmayı yeniden sorgulamamızı istemiştir. O halde “düşünce, bilmem hangi evrimin zirvesinde uç veren bir tür çiçek gibi anlaşılmalıdır ve dahası bu evrimi bu çiçeği üretmeye yazgılayacak ortak etmenin ne olduğunu anlamak zordur” (Lacan, 2012, s. 134). Bu keşif, bilinçdışının keşfidir ve Lacan bu keşfi her şeye rağmen bu Kartezyen güzergahtaki mücadeleye borçlu olduğumuzu söyler:

Düşünce nedir? Yanıt, onun özünün ‘kendi kendisine saydam olmak’ olduğunun göz önünde tutulduğu düzeyde yatmaz. Bu cevap daha çok, her insanın doğarak *düşünce* diye adlandırdığımız bir şeye battığı olgusu düzeyinde bulunur, ama bu şeyin daha derinden incelenmesi, ta Freud’un ilk çalışmalarından itibaren, söz konusu olanı kavramanın, onun tüm gizemi içinde dil tarafından oluşturulan malzemesine dayanmaktan başka türlü tamamen olanaksız olduğunu apaçık gösterir. (Lacan, 2012, s. 132)

Freud’dan önce öznenin söylemek istediği bir şeyi doğrudan bilinçli bir şekilde söyleyebildiği varsayıldığından, Freud’un şüphesi, ‘niyetlilik’ ile

⁴ Dieter Gondek bu gerilimin, söz konusu rüya yeniden anlatılırken rüya sahibinin “bazı” noktaların yerini değiştirdiği esnada doğrulandığını hatırlatır ve Freud’un *yöntemsel şüphesinin* “kesinliğe ulaşma bakımından” Descartes’la birleştiğini ve akabinde bu kesinliğin “hedefi bakımından” ise Descartes’tan ayrıldığını vurgular (Dieter Gondek, 2021, s. 67).

'bilinç' arasındaki hatalı denklemi çürütmeye de yöneliktir (Chiesa, 2022, s. 71). Böylece Freudcu şüphe, *olumsuzlama*, *yadsıma* gibi durumlar dışında pek bilince gelmeyen *bilinçdışı bir düşüncenin* orada olduğunu (Soysal, 2011, s. 133) keşfeden yapısıyla Descartes'tan bir kez daha ayrılmaktadır. *Cogito*'da yansıtılan bilincin kendisini dolaysız olarak kavrayabiliyor oluşu Freudcu *ben* için hiç de geçerli değildir (Lacan, 2022, s. 13). Bilincin özerk bir şey olduğunu iddia eden *cogito* karşısında bu ayrım, *düşünce* adı altında söz konusu olan şeye eklenilen başka yapı ya da yapıların olabileceği *şüphesini* doğurmaktadır. Lacan, Kartezyen öznenin *düşünen ben* olarak 'kendine özdeş' yapısını, bilinci yoluyla kendi algısının efendisi oluşunu ve böylece 'kendinden emin bir fail' olarak tanımlanmasını, modern insanın kendisiyle ilgili belirsizlikleri defedebilmesine imkân veren, kişinin kendi bilinci ve kendi bilinci yoluyla da kendi varlığı hakkında bu denli emin olabilmelerini sağlayan *serabın* merkezi (Lacan, 2015, s. 126) olarak görür. Buradan hareketle Kartezyen düşünce ile varlığın kesiştiği nokta kavramsallaştırılarak, özne söz konusu olduğunda bilincin rasyonalizasyonu yerine *bilinçdışı özne* ön plana çıkarılacaktır; hatta bilincin rasyonalizasyonu bir 'sahte ya da yanılsamalı varlık' olarak verilir (Fink, 2020, s. 80). Bildiğimiz gibi Freud'un çabaları, bireyin bu yanılsamalı varlıktan sıyrılabildiği ölçüde *hakikate* ulaşabileceği üzerine kuruluydu. Lacan da başlangıçta Freud'u takip ederek bu sahte varlığı, özerk, kendini dolaysızca bilen *cogito*'nun özerk öznesini dil içinde bozguna uğratar gibi görünür (Newman, 2006, s. 216). Başka bir deyişle Lacan, bilinçdışı öznenin belirlenim kazanabilmesini bireyin bu sahte varlıktan *ayrılabilmesiyle* açıklar. Ona göre özne, *cogito*'nun yanılsamalı varlığına dair düşünceden vaz geçildiği *an* ya da bir başka deyişle bu *sahte* homojen varlığın üzerinde bir boşluk/yarık olduğu an kurulur: *Olmadığım yerde düşünüyorum ya da düşünmediğim yerde varım*. Öznenin inşası, sözü geçen yanılsamalı tamlığın üzerinde bir nabız atımı 'anı' belirmesiyle mümkün olur; yalnızca nabızın attığı an ile atmadığı an arasındaki farkın/boşluğun belirlenimi üzerinde öznenin varlığı sürüp gider. Lacan'ın Kartezyen *cogito*'yu tepetaklak ederken izlediği yol, *Freud durağı* üzerinden bu şekilde kavramsallaştırılabilir.

Bakışın Kısa Devresi: *Görüyorum, O Halde Varım*

Bu tartışma içerisinde Descartes'ın problematik söylemini "Ben'im, varım, bu kesin; ama ne zaman için? Düşündüğüm sürece, zira ola ki

düşünmeyi tamamen kesersem aynı zamanda var olmamı da sona erdirmiş olurum” (Descartes, 2014, s. 27) olarak seçiyoruz. *Cogito*’nun “kesinlik edimi” ile cisimsel dünyanın “hakikati” arasında devamlı genişlemekte olan epistemolojik boşluğun izahından ziyade, buradaki asıl problem, şüphe edimiyle ulaşılan *kesinlik* üzerinden birtakım “evrensel hakikatlere” meşruiyet kazandırma iddiasındaki *egonun* Lacancı perspektifidir. Bu perspektif, Descartes’ın öznesinin Lacancı terminolojideki “bildiği varsayılan özne” olup olmadığı sorusuyla daha da belirgin hale gelebilir. *Sujet supposé savoir* yani Türkçeye ‘bildiği varsayılan özne’ olarak çevrilen bu kavram, Lacan tarafından *ayna evresinde* ortaya çıkan ‘kendine açık öz bilinç’ yanılmasını ifade edebilmek için ileri sürülmüştür (Evans, 2019, s. 56). Lacan’a göre özneyi kuran temel unsur, *bildiği varsayılan özne* ile bu özneye atfedilen bilgi arasındaki asla kapanmayan boşluktur. Özneyi kotarmaya çalışan analiz de söz konusu boşluğun yeniden temin edilmesiyle ilgilenir. Bu yüzden Descartes’ın yaşadığı zorluğun nedeni, onun tamamen düşünmenin *düşünüyorum*’u ile sınırlı kalacak bir kesinlik kavramını ortaya attığında bunun bir *bilgiye* tekabül ettiğini zannetmesidir (Lacan, 2013, s. 238). Bu noktada, Descartes’ın ‘düşünmeyi tamamen kesersem aynı zamanda var olmamı da sona erdirmiş olurum’ biçimindeki ifadesi Lacancı bir bağlama oturmuş olur. O halde sorulması gereken soru şudur: Yukarıda dile getirilen boşluğun Kartezyen *cogito*’da tümüyle kapatıldığı varsayılırsa, Descartes’ın -Tanrı’nın garantörlüğünde- kendini ve cisimsel dünyayı açık ve seçik biçimde kavrayan ya da Sarup’un sözleriyle ifade edecek olursak “kendi eylemlerinin gerisinde yatanı anlayabilecek bilinçli ve ussal bir eyleyen” (Sarup, 2017, s. 22) olarak öznesi, *bildiği varsayılan özne* midir?

Lacan’a göre Descartes, ‘düşünme edimi üzerine düşünmekle’ sınırlandırdığı şüpheden kesinliğe uzanan çalışmasında hızlıca bir çıkışsızlıkla karşı karşıya kalmıştı; bu çıkışsızlığı getirense elindeki *kesin* veriyi doğrudan bu veriden yola çıkarak nesnel dünyada test edememesiydi. Bu yüzden Descartes’ın söz konusu “kesin” verinin kaynağını *bildiği varsayılan özne* seviyesine, yani zorunlu olarak Tanrı katına taşımaktan başka çaresi kalmamıştı (Lacan, 2013, s. 238). Yani Lacan’da Kartezyen aldaticının yerini aynanın aldığı (Rogozinski, 2018, s. 72) düşüncesinin aksine; Lacan, Kartezyen aldaticıya dair duyduğumuz Descartesçı şüphenin bizi aynanın imgesel serabından kurtaracağını iddia ederek Descartes’a geri dönüş yapar. Lacan

“Freud'un yaklaşımı Kartezyen bir yaklaşımdır ancak şu anlamda: Kesinliğin öznesi temelinden yola çıkar, mesele nelerden kesin emin olabileceğimizdir” (Lacan, 2013, s. 41) derken tam olarak bunu kasteder; Freud'un keşfi üzerinden yeniden okuyacağımız Kartezyen şüphe, bu kez bizi *bilince* değil *bilinçdışına* götürecektir. Buradan hareketle, Lacan'ın bu sözlerini, ayna evresindeki *imgesel sahneyi* (kısa devreyi) felsefe tarihinde tasarlayan ilk kişinin Descartes olduğu şeklinde yorumlamak doğru olabilir mi? Lacan'ın bu fıkreye yaklaşımı oldukça mesafelidir; hatta onun düşüncesi, *Meditasyonlar*'a yönelik itirazlara Descartes'in usta bir eskrimci gibi verdiği karşılıklara bakarak Descartes'in böyle bir kısa devreden haberdar olduğu sonucunu çıkarabileceğimiz yönündedir (Lacan, 2013, s. 239). Descartes, *düşünüyorum* ile elde ettiği verinin bir kandırmacanın ürünü olup olmadığını Tanrı'ya kavramsal olarak yaslanarak test ediyor gibi görünür -sadece görünmez, öyledir de-. Bilindiği gibi o, böyle bir kandırmacanın saf dışı bırakılabilmesi için “bir Tanrı'nın var olup olmadığının irdelenmesi ve var olduğu sonucuna varılırsa, aldatıcı olup olmadığının da incelenmesi” (Descartes, 2014, s. 37) gerektiğini bildirir. Lacan, Descartes'in bu tür 'skolastik' temalı sorgulamaları “bilimsel bir metotla” yapmaya çalışmasının altında ise onu modern felsefenin kurucusu yapan özellikleri olduğunu düşünür.⁵ Dikkat edilecek olursa *bilindiği varsayılan özne*, ayna evresindeki kendine açık öz bilinçten, bilinçdışına doğru uzanan mesafenin sınırlarını çizer; başka bir deyişle bilinçdışının matrisleri, kendine açık öz bilinç yanılışına bir miktar *şüphe* katılmasıyla kurulmaya başlamaktadır. Böylece *düşünüyorum*'un içindeki 'kandırılıyor muyum?' sorusu, *düşünmeyi düşünmek* ile *düşünen ben'in varlığı* arasındaki bir yarığı işlevselleştirir. Bu yarık, “bütünüyle kendine açık bir bilincin var olduğu yanılışını ortadan kaldıran psikanalitik deneyimin” (Evans, 2019, s. 61) keşfi olarak verilir. Lacan'ın *cogito*'ya kazandırdığı bu işlevsellik, tıpkı ayna evresinde olduğu gibi, *cogito*'da ortaya çıkan *bilincin kısa devresini* de bilinçdışı öznenin inşası bakımından işlevselleştirmektedir. Lacan'a göre “insanda bilinç, özneye yabancı bir ben ile esasen elinden kaçan bir algı, saf bir *percipi* arasındaki kutupsal gerilimdir” (Lacan, 2022, s. 222). Bu açıklamaya bakılacak olursa Lacan'ın *cogito*'dan bilinçdışına uzanan köprüyü inşa ederken çoğunlukla Kantçı bir çizgiyi takip ettiği söylenebilir. Nasıl ki

⁵ “Descartes, Tanrı'yla alakası olmayan bir bilimin temellerini atar” (Lacan, 2013, s. 240).

Kant'a göre *ben*, bilinç üzerinden bir nesne olarak bilinemiyorsa yani bu *ben*'i ifade eden *kendilik-bilinci* kendini diğer nesnelerden ayırt edebilmek için gerekli olan görüden yoksunsa (Şenkaya, 2014, s. 148) Lacan da kendi üzerine katlanarak kendi varlığını doğrulayan bir "kendilik-bilincinin" olsa olsa bir sahte varlıkla muhatap olduğunu söyleyecektir. Üstelik Descartes'ın 'düşünmeyi tamamen kesersem aynı zamanda var olmamı da sona erdirmiş olurum' sözlerinde olduğu gibi benin, "kendini var olduğuna ikna edebilmek için düşünüyorum sözünü kendine tekrar tekrar söylemesi gerekir" (Fink, 2020, s. 79). Lacan da Descartes'ın öznesinin bu *potansiyel uçuculuğuna* bir hayli değer verir. Descartes'ta ben algısı, bilinç üzerinden bir nesne olarak kavranmak yerine kaba anlamda düşünme ve varlığın kesiştiği bir demir atma noktası olarak izah edilmiştir. Lacan'ın *Kopernikçi* hamlesi ise tersini söyler: Descartes, şüphe ediminin bizi düşünce ile varlığın kesiştiği noktaya taşıdığını göstermeye çalışırken bilinçdışı özne yalnızca düşünce ile düşünenin birbirini göremediği kör bir alanda, bu iki alanın kesişimin bulunmadığı yerde var olabilir. Zira söz konusu kesişim alanı, öznenin simgesel kurulumunu dışlayarak özneyi yalnızca bilincin rasyonalizasyonuna teslim etmektedir ve Lacan bu durumun yarattığı problemleri noktaları, Descartes'ın *cogito*'nun izahında karşılaştığı çıkmazlıklarla eşitler.

Bu noktadan itibaren '*Ben*, kendi sahte varlığıyla ilişkisinde özne konumuna nasıl yerleşebilir?' sorusunu sorabiliriz. Görülecektir ki Lacan, Freud üzerinden Descartes'a uzanan bir köprü inşa ettiğinde Kartezyen öznenin yukarıda sözünü ettiğimiz çıkmazlıklarını da işlevselleştirmiş olacaktır. Zira Lacan, ayna evresindeki *yanlış tanımanın* kurucu işlevini *ben* ile ilişkilendirirken, öznenin inşasını ise -Kartezyen özneye atıfla- bu yanlışlamalı ben algısı üzerinden temellendirir. 'Olmadığım yerde düşünüyorum o halde düşünmediğim yerde varım' şeklindeki Lacancı tersine çevirme bu noktada teorik çerçevesine oturur; zira Lacan'a göre özne, varlık ve düşünce alanları arasında oluşan yarığın kendisidir. Bilincin rasyonalizasyonu (ben algısı) ile *ideal benin* açık ve seçik kavradığı varlık (sahte varlık) arasındaki yarık, Lacancı *bilinçdışı özneyi* oluşturur. Kartezyen özne her *düşünüyorum* dediğinde bilinçdışı öznenin varlığını reddeder; bu edim, *hakiki* öznenin üzerinde kurulacağı dilsel Öteki'yi dışlayarak öznenin simgesel düzenle (Kartezyen anlamda *cisimsel dünya* ile) bağ kurabilmesini tekrar tekrar olanaksızlaştırır. Oysa Lacan bu bağı, yani öznenin simgesel düzene yerleşme kapasitesini,

ben'in *Öteki*'yle ilişkisine bağımlı kılarak, öznenin inşasını arzu diyalektiği çerçevesinde belirlemiş olur.

Lacan, *düşünüyorum*'daki *ben*'in düşünme edimi ile düşünmenin nesnesini çakıştıran yanılsama konusunda Kant'a haklılığını teslim ederek yeni bir güzergaha, 'bildiği varsayılan özne' kavramına yönelir. Ayna evresine benzer bir pozisyonda, neredeyse 'görüyorum, o halde varım' diyen Kartezyen özneye alternatif olarak 'düşünüyorum, o halde var olmayabilirim' yargısı teklif edilir. Burada, düşünme edimi ile düşünmenin ontolojik içeriğini çakıştıran Kartezyen deneyimin *tekbenci* mahiyeti ile ayna evresinde ideal-egonun yaşadığı *kısa devre* (narsisistik durum) arasında bir yakınsamadan fazlası olduğu görülebilir. Düşünmeyi kestiği anda var olmayı da keseceğini öngören Kartezyen düşünceyle, libidinal yatırımını tümüyle sahte bir *tamlık* imgesine yaparak varlık deneyimini bir yanlış tanıma üzerinden gerçekleştiren bebeğin durumu arasında kurduğumuz benzerlik burada daha da güçlenmektedir. Descartes, Lacan'ın ifade ettiği gibi söz konusu tekbenci tehlikeyi, elindeki veriyi Tanrı katına *-bildiği varsayılan özneye-* taşıyarak, yani meseleye bizi kandırmayan (bilgi konusunda yanıltmayan) Tanrı'yı dahil ederek çözmeye çalışmıştı. Lacan, benzer bir sorunun analizde de karşımıza çıktığını ifade eder: "Analizde bildiği varsayılan özne, analisttir" (Lacan, 2013, s. 238). Temelde, öznenin üzerinde kurulduğu *yarığı* tıkayan -öznenin kendisini sürekli olarak imgesel bir kısa devre içerisinde bulmasına neden olan- öğeleri ayıklamaya ve söz konusu öğeleri öznenin onlarla yüzleşebileceği simgesel öğelere çevirmeyi hedefleyen bir analizde, sıklıkla analist *bildiği varsayılan özne* konumuna yerleştirilir. Bir hayli Kartezyen görünen bu pozisyon, Lacan'ın *cogito*'da işlevselleştirdiği başka bir noktayı bize gösterir. Lacan'a göre aktarımı başlatmak gibi önemli işlevi olan bu *Tanrısal* pozisyon, aynı zamanda bir tuzaktır (Fink, 2020, s. 139) ve aktarım başlar başlamaz analist tarafından derhal terk edilmelidir. Lacan'ın Kartezyen tavra alternatif olarak ileri sürdüğü bu hamlenin amacı, *Öteki*'nin alanının *bildiği varsayılan özne* ile garanti altında alınamayacağını (Kartezyen anlamda söylenecek olursa *cisimsel dünyanın* varlığının Tanrı'nın garantörlüğünde sunulamayacağını), buradaki olası çözümün ben algısını işgal eden imgesel örüntülerin bilinçdışını yapılandıran simgesel alana aktarılabilmesinin yollarını aramaktan geçtiğini göstermektir: "Analitik ortamda nihai otorite, *Öteki* ya da *bildiği varsayılan özne* olarak dikkate alınması gereken tek şey,

analizanın konuşmasındaki sekteler, sürçmeler ve lekelerde, sakarlıklarda, unutulmuş randevularda, hatalı para hesaplarında kendini gösteren bilinçdışıdır” (Fink, 2020, s. 139). Bu düşünce, yani Lacan’ın *bildiği varsayılan özneye* yönelik bu uyarısı, imgesel örüntülerin üzerine simgesel gerçekliğin yazılmasını mümkün kılan *Öteki*’nin konumunu ‘sorunsallaştırılması şerhiyle’ temellendirmemize imkân verir. Lacan’a göre *Öteki*’nin konumu, varlığı kendinden menkul ontolojik kanıtlara dayanmaz; bu konum, ontolojik karakteri hali hazırda “temsil sorunu” üzerinden problematize edilen ve bu karakterin *varlıklaştırıcı* işlevi ise bu problem üzerinden temellendirilen, merkezî ve mevcudiyetsiz bir *yapı-ötesi yapıya* dayandırılır. Yani bu şerh, Lacan’ın imgeselin karşısında gerçekliğin kurucusu olarak işaret ettiği simgesel *Öteki*’nin, dış gerçekliğin garantörü olarak *bildiği varsayılan* Tanrıdan nasıl kategorik olarak ayrıldığını gösterir. Dolayısıyla, örneğin Rogozinski’nin eleştirilerinde olduğu gibi, Lacancı kuramda özneyi psikozdan koruyan *simgesel Öteki*’nin bizzat Descartes’in benini solipsizmden koruyan Tanrı’nın yerine geçirilerek ego kavramının saf dışı bırakılmaya çalışıldığına (Rogozinski, 2018, s. 86) yönelik çıkarım da kabul edilebilir değildir. Lacancı ontolojide İmgesel, Simgesel ve Gerçek’in birbirinden tümüyle ayrı ya da birbirini kategorik olarak dışlayan toposlar olduğu kabulüne dayanan bu düşünce, ideal egonun simgesel gerçekliğin belirlenim kazanmasıyla ortadan kalktığını ve özne denen şeyin benliğin imgesel örüntülerine tümüyle *dışsal* olarak yalnızca simgesel düzeye ait bir gerçeklik düzeninin tahakkümünde kodlandığını, bu durumun da ‘önceden varsayılan bir özne inşası’ olarak benliğin etik ve politik olanaklarını katleden bir düşünme biçimine kapı araladığını iddia etmektedir. Hatta Rogozinski, Lacancı psikanalizin ego kavramının tümüyle imgesel bir yanılısamaya dayandığını göstermesi suretiyle egoyu tamamen saf dışı bırakmaya çalıştığını, ancak bu kavramın “elenmesi imkânsız bir kalıntı, Lacancı psikanalize musallat olmak üzere geri gelen bir hayalet” (Rogozinski, 2018, s. 69) olarak geri dönüş yapacağını bildirir. Bizce burada Rogozinski’nin bilerek ya da bilmeyerek atladığı ilk nokta, Lacancı ontolojide İmgesel, Simgesel ve Gerçek arasındaki topolojik dönüşlülüktür. Bir diğer önemli nokta ise Lacan’ın özellikle *VII. Seminer*’de, öznenin *etik* kapasitesini analiz ederken bizzat bu imgesel kalıntıyı (*residue*) temele almasıdır. Burada Lacan, yalnızca bilincin imgesel örüntülerine değil, aynı zamanda simgeselleşmeye direnen *Gerçek* noktaların işlevi

üzerine odaklanır ve öznenin *özgürlük* alanının (etik ve politik kapasitesi- nin) onun *Gerçek*'in hemen sırtında konumlanmasıyla açıldığını uzun uza- dıya anlatır. Lacan *arzu etiği* kavramsallaştırması çerçevesinde, öznenin etik kapasitesinin simgesel düzende karşımıza çıkan İmgesel ve *Gerçek* gedikler üzerinden temellendirilmesi, Rogozinski'nin eleştirisine (Lacan'ın egoyu katlederek egodan açılan boşluğa tümüyle simgesel matrisleri yerleştirdiği görüşüne) katılmamamız için yeter koşullardan biridir. Rogozinski'ye göre Lacan'ın kuramı, *egoyu* imgeselin bir *tuzakı* olarak addederek özneyi bir ölüm aynasına hapsedmiş ve eğer kişi özne olmak istiyorsa kendi öznelliğini ancak bir 'ben olmayanın tasarrufu' üzerinden teslim alabileceği fikrini zo- runlu kılmıştır. Oysa yukarıda da ifade edildiği gibi Lacan, yalnızca *imgesel ben yanılması* bir tuzak olarak görmez; aynı zamanda imgesel bene kendi öznelliğini verme iddiası taşıyan bir '*bildiği varsayılan özne*' fikrini de en az onun kadar tehlikeli bulur. Hatta onun Descartes'tan ilham aldığı yer tam olarak burasıdır. *Cogito*'nun Kartezyen Tanrı'sından Lacancı özneye ince- likli bir geçiş yapılan nokta buradadır: Lacan, imgeselliğin öznenin inşasın- daki yapılandırıcı özelliklerini Descartes'in *düşünüyorum* önermesinin so- nuçlarıyla birleştirmiştir. *Cogito*, yanlış bir akıl yürütmeden ziyade işlev- sel/kurucu bir 'yanlış tanıma' olarak görülür.

Sonuç

Lacan'ın anlamın yapısallığını sorunsallaştırarak geliştirdiği özne kura- mının en sıkı diyalogu -Descartes'in bilince tanıdığı önceliğe yönelik yakla- şımı sebebiyle- Kartezyen *cogito* ile kurması beklenir. Bu beklentiyi fazla- sıyla karşılayacak şekilde Lacan, "Özne-Ben'in işlevinin oluşturucusu olarak Ayna Evresi" adlı makalesinde kendi kuramının *cogitoyu* merkeze alan her türden özne kavrayışının karşısında konumlandığını bildirir. Ancak böyle- sine sabit bir pozisyon ilanı, Lacancı kurama aşına olan herkes için tedirgin edici derecede *nettir*. Lacan'ın metafor ve metonimilerden labirentler kuran söylevleri ve insanın düşünme alışkanlıklarını sınanan yarı-şüursel ve bilme- cevri yazıları göz önüne alındığında söz konusu *cogito* söyleminde de bir şeyler gizli olduğu kesin gibidir. Bu çalışmada, düşünme edimi ile düşünme- nin ontolojik içeriğini çakıştıran Kartezyen deneyimin *tekbenci* mahiyeti ile Lacan'ın ayna evresi kuramında çocuğun kendi yanılmalı bütüncül imge- sini kendi *beni* olarak üstlenmesi yoluyla yaşadığı imgesel *kısa devre*

(narsisistik durum) arasında kuramsal bir bağ kurulup kurulamayacağı araştırılmıştır. Lacan’la Descartes arasında kurulacak böyle bir *tersine polemiğin* dikiş noktaları, bizzat Lacan tarafından belirlenmiştir denilebilir. Çalışma boyunca elde edilen veriler göstermiştir ki Lacan, “Freud’a dönüş” sloganıyla kendini dolaysızca bilen özerk Kartezyen öznenin, imgesel örüntülerin dışına çağrıldığına nasıl bir boşluğa tekabül ettiğini ve *özne* diye bir şeyin varsayımının tam olarak bu boşluğun üzerinde temellendirilebileceğini söylemektedir. Descartes’ın kendini şüphe (düşünme edimi) yoluyla teslim eden saydam öznesinin kendinden dışarı çıkabilmesi, Lacan’ın ayna evresindeki ‘kendine açık öz bilinç’ yanılmasını ifade edebilmek için ileri sürdüğü bildiği varsayılan öznenin (*sujet supposé savoir*) çağrılmasıyla mümkündür. Aksi takdirde Lacan, Kartezyen *cogito*’nun yalnızca bir tür telkinle (*düşünüyorum*) ayakta kaldığını ileri sürer. Dahası Descartes’a göre cisimsel dünyanın kavranışı da *doğru bilgiyi koşulsuz aktaran* -bildiği varsayılan- bir Tanrı’nın var olduğunun gösterilmesiyle mümkündür. Lacan, varlık alanına yeni açılan bu kontenjanın analizde *bildiği varsayılan özneye* tanınan alanla bir ve aynı olduğunu ileri sürer. Analizde *bildiği varsayılan öznenin* varlığı, aktarımı başlatması nedeniyle işlevseldir; ancak bu konunun radikalleşmesi analizde hedeflenen *üstüne yazılmanın* (simgeselin imgeselin üzerine yazılmasının) önündeki en büyük engellerden birini teşkil eder. O halde Lacan, *cogito*’nun “mantıksal açmazlarını” popüler Kartezyen tartışmaların dışına taşıyarak işlevselleştirmektedir. Nasıl ki *bildiği varsayılan özne*, *ideal-ben*’den bilinçdışına doğru temellendirilen matrislerin oluşturucu öğelerinden birini imliyorsa, *düşünüyorum*’un içindeki ‘kandırılıyor muyum?’ sorusu da -bildiği varsayılan Tanrı’ya atıfla- kendine açık öz bilinç ile cisimsel dünya arasındaki yarığı sorunsallaştırmaktadır. Lacan’ın *cogito*’ya yönelik bu yeni yaklaşımı, ayna evresindeki imgesel *kısa devrenin*, Kartezyen *cogito*’da *bilincin kısa devresi* olarak yeniden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Lacan, ben algısını *işgal ederek kuran* imgesel örüntülerin bilinçdışını yapılandıran simgesel alana aktarılabilmesinin yollarını arayan analiz, *bildiğini varsayan özne* olarak analisti çağırması gerektiğini ancak analistin bu konumu işgal etme *olasılığının* aktarımın başlamasında büyük önem taşıdığını ileri sürmektedir. Kartezyen perspektifte de Lacan, benzer şekilde *cisimsel dünyanın* varlığının Tanrı’nın garantörlüğünde sunulamayacağını ancak kendi üzerine katlanan öznenin kendinden dışarı çıkabilmek için böyle

bir epistemolojik basamağı kullanmaya çalıştığını bildirmektedir. Lacan'a göre Descartes'in bilince ve ben algısına yönelik bu devrimsel yaklaşımı, bugünkü anlamıyla "inşa olan öznellik" kavrayışının imkanını oluşturmaktadır; elbette ki bu yaklaşımın Freud üzerinden kırılarak günümüze yansması şerhiyle.

Kaynaklar

- Başer, N. (2017). Lacan ve Felsefe. *Felsefelogos*, 66, 25-35.
- Bowie, M. (2007). *Lacan* (P. V. Sener, Çev.). Dost Kitabevi.
- Chanter, T. (2021). Hegel'i Dolayımlayıcı Bir Efendi Olarak Okumak. H. Sarah (Ed.), & K. Gülen (Çev.), *Kayıp Yüzleşme: Levinas ve Lacan içinde* (ss. 23-52). FOL.
- Chiesa, L. (2022). *Öznellik ve Öteki: Lacan'ın Felsefi Bir Okuması* (H. Gürvit, Çev.). Axis Yayınları.
- Deleuze, G. (2006). *Müzakereler* (İ. Uysal, Çev.). Norgunk Yayıncılık.
- Descartes, R. (2013). *Yöntem üzerine konuşma* (Ç. Dürüşken, Çev.). Kabcacı Yayınevi.
- Descartes, R. (2014). *Meditasyonlar* (C. Güzel, Ed.; İ. Birkan, Çev.; 3. Baskı, 2014). BilgeSu Yayınları.
- Dieter Gondek, H. (2021). Cogito ve Ayrım. H. Sarah (Ed.), & K. Gülen (Çev.), *Kayıp Yüzleşme: Levinas ve Lacan içinde* (ss. 53-97). FOL.
- Dolar, M. (2020). Cogito as the Subject of the Unconscious. S. Zizek (Ed.), *Cogito and the Unconscious içinde* (ss. 11-40). Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9780822382126-002>
- Evans, D. (2019). *Lacancı Psikanalize Giriş Sözlüğü* (T. Sivrikaya & U. Yener Kara, Çev.). Işık.
- Fink, B. (2020). *Lacancı Özne* (K. Güleç, Çev.). Encore.
- Kambouchner, D., & de Buzon, F. (2012). *Descartes Sözlüğü* (M. Erşen, Çev.). Say.
- Lacan, J. (2011). "Özne-Ben" in işlevinin oluşturucusu olarak Ayna Evresi. S. Zizek (Ed.), & N. Kuyaş (Çev.), *İdeolojiyi Hatırlamak içinde* (ss. 143-152). Dipnot.
- Lacan, J. (2012). *Benim Öğrettiklerim* (M. Erşen, Çev.). Monokl.
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* (N. Güngörmüş Erdem,

Çev.). Metis.

Lacan, J. (2015). *Ecrits* (A. Sheridan, Çev.). Routledge.

Lacan, J. (2022). *Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben, Seminer 2* (S. Kılıç, Çev.). Metis.

Marta, J. (1987). Lacan and post-Structuralism. *The American Journal of Psychoanalysis*, 47(1), 51-57. <https://doi.org/10.1007/BF01252332>

Morris, H. (1988). Reflections on Lacan: His Origins in Descartes and Freud. *The Psychoanalytic Quarterly*, 57(2), 186-208. <https://doi.org/10.1080/21674086.1988.11927211>

Newman, S. (2006). *Bakunin'den Lacan'a: Anti-otoriterteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu* (S. Evren & K. Kızıltuğ, Çev.). Ayrıntı.

Rogozinski, J. (2018). *Ben ve Ten: Ego-Analize Giriş*. Pinhan Yayıncılık.

Sarup, M. (2017). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.). Pharmakon.

Soysal, Ö. (2011). Bilmemek ve Dile Getirmek Arasında: Psikanalizin Bilinçdışı Öznesi. *Doğu Batı*, 56, 127-143.

Şenkaya, C. (2014). Düşünenin Düşüyorum'da Düşündüğü: Kant'ın Cogito Eleştirisi. *Felsefi Düşün*, 3 (Kant Özel Sayısı), 142-156.

Zupančič, A. (2010). *Gerçeğin etiği: Kant, Lacan* (A. Süreyya Özcan, Çev.). Epos Yayınları.

Öz: Lacan ayna deneyiminin bizi cogito merkezli düşünme modelleriyle karşı karşıya getireceğini bildirir. Lacanyen kuramda öznenin varlık düzeni, kendini dolaysız kavrayabilen Kartezyen bilinç üzerinden değil, yanılsamalı bir benlik imgesiyle özdeşleşen bebeğin simgesel düzene kaydolma kapasitesi üzerinden temellendirilir. Bu çalışmada, ayna deneyimindeki sahte varlık imgesinin narsisistik sonuçları ile cogito'nun tekbenci sonuçları arasındaki ilişki incelenmiştir. Lacan'a göre Kartezyen argüman boyunca cisimsel dünyanın kavranışı, aslen doğru bilgiyi koşulsuz aktaran -aldatıcı olmayan- bir Tanrı'nın var olduğunun gösterilmesiyle mümkündür. Buna karşın Lacan'ın imgeselin ötesinde gerçekliğin kurucusu olarak işaret ettiği simgesel Öteki, dış gerçekliğin garantörü olarak "bildiği varsayılan Tanrı'dan" kategorik olarak ayrılır. Lacan, yalnızca imgesel ben yanılsamasını narsisistik bir tuzak olarak görmez; aynı zamanda imgesel bene kendi öznelliğini

verme iddiası taşıyan bir bildiği varsayılan özne fikrini de en az onun kadar tehlikeli bulur. Lacan'ın cogito'ya yönelik bu yeni yaklaşımı, aynadaki imgesel kısa devrenin, Kartezyen cogito'da bilincin kısa devresi olarak yeniden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lacan, Descartes, cogito, ayna evresi, bildiği varsayılan özne.

